

JOHN HOLTEN-ANDERSEN

Ingeniør, lektor ved DTU og gennem en halv menneskealder aktiv i forskellige grene af miljøbevægelsen.

TOKE HAUNSTRUP CHRISTENSEN

Civilingeniør, ph.d., forsker ved Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet

STEFFEN FOSS HANSEN

Cand. techn. Soc, uddannet i miljøregulering og miljøplanlægning

KRISTINE CECILIE HOLTEN-ANDERSEN

Arkitekt MAA, udøvende landskabsarkitekt og mangeårig græsrodsaktivist

MODVÆKST OPGØR MED ET DOGME

AF JOHN HOLTEN-ANDERSEN, TOKE HAUNSTRUP CHRISTENSEN,

STEFFEN FOSS HANSEN OG KRISTINE CECILIE HOLTEN-ANDERSEN

I denne antologi gør vi op med et dogme: *Dogmet om vækst*. Vi er i denne forbindelse en rimelig overskuelig samling af personer med rod i den danske miljøbevægelse, som siden 2007 under navnet *Modvækst* har organiseret os som en gruppe under miljøbevægelsen NOAH. At begrebet 'vækst' har cementeret sig som et dogme i vort samfund har afspejlet sig i denne gruppes tilbagevendende diskussioner om et passende navn. For selv om vi har været enige om det problematiske i det vækst-paradigme, der nu i flere århundrede har præget vort samfunds udvikling, så har navnet *Modvækst* haft en svær fødsel.

For i vor kultur er vækst jo et rungende plus-ord, hvorfor navnet *Modvækst* klinger af noget negativt, noget tilbageskuende, noget der ikke har fremtiden for sig. Ordet vækst indgår i vort sprogs forråd af positivt ladede begreber, hvor det føjer sig til serien af andre værdiladede ord som: *udvikling, modernisering, fremskridt og frihed*. Til trods for at disse begreber er indholdsmæssigt ubestemte, så er de alle karakteriseret ved, at de næsten per definition er umulige at anfægte. Gør man det, kan man være så godt som sikker på at blive ekskluderet af

det gode selskab, dvs. blive til én af dem, de andre ikke vil lege med.

Bekymrer man sig om den fremadskridende økologiske krise, mens man samtidig ønsker at være 'inde i varmen', har taktikken hidtil været – også i hovedparten af miljøbevægelsen – at tage vækst-begrebet til sig frem for at modsige det. Det har ført til formuleringen af en række bastardbegreber, som f.eks. Bæredygtig Vækst, Afkoblet Vækst, Grøn Vækst osv. Problemet med denne taktik er, at man herved gør begreberne fuldstændig plastiske og derfor tømmer sproget for mening, for de to dele af disse sammensatte begreber udgør jo i bund og grund et umage par: Det er og bliver det fremherskende vækst-paradigme, der har bragt os på kollisionskurs med vores naturgrundlag, hvorfor omstillingen til en bæredygtig fremtid forudsætter et opgør med samme. Og lige netop denne nødvendighed fortrænges med begreber som f.eks. Grøn eller Bæredygtig Vækst.

Om begrebet MODvækst

Efter gentagne diskussioner besluttede vi derfor at melde kulør, kalde en spade for en spade og give vores netværk navnet *Mod-*

vækst, hvilket også er blevet titlen for denne bog.

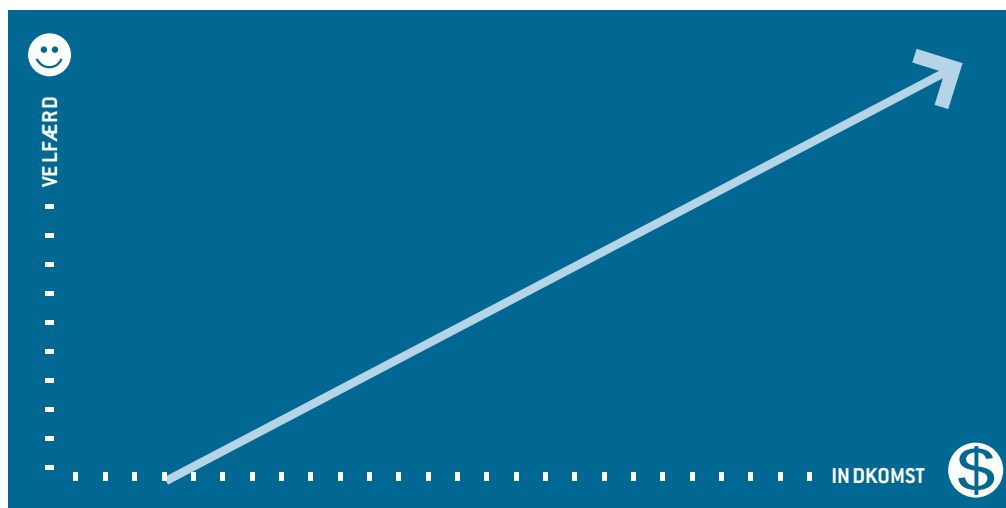
Dette navn signalerer to betydninger. For det første at vi opfatter os som en modstandsbevægelse, der kæmper mod det herskende vækst-paradigme. For det andet at vi arbejder på at fremme en vækst i *modsat* retning af den herskende, dvs. en vækst i alt det, som trædes under fode af det nuværende paradigme, altså f.eks. natur, livskvalitet, nærvær, fællesskab, omsorg, solidaritet – kort sagt de basale livsværdier.

Kunne vi så ikke ligeså godt definere vækst på denne mere livsbekræftende måde og derpå atter melde os ind i det gode selskab og som andre kalde vort projekt for *Grøn* eller *Bæredygtig Vækst*? Nej, for det står ikke i vor magt at omdefinere det herskende paradigmes centrale begreber og slet ikke begrebet vækst. Sammen med de beslægtede begreber som *udvikling*, *moderni-*

sering, *fremskridt* og *frihed* er begrebet vækst slet og ret blevet indbegrebet af en ganske bestemt samfundsmæssig udviklingsmodel, der efter vores mening har vist sig at være destruktiv. Som et led i opgøret med denne model er vi nødt til at gøre os fri af dens herskende begreber, herunder ikke mindst begrebet om vækst.

Om begrebet vækst

Når politikere og erhvervsfolk siger Vækst betyder det først og fremmest økonomisk vækst, dvs. vækst i alt det som kan måles i penge, lægges sammen og indgå i diverse opgørelser over et selskabs omsætning eller et lands samlede produktion. Begrebets helt afgørende betydning for det herskende paradigme fremgår af den panik, der breder sig overalt i systemet, når økonomien på selskabs- eller samfundsniveau stagnerer eller – endnu værre – direkte skrumper.

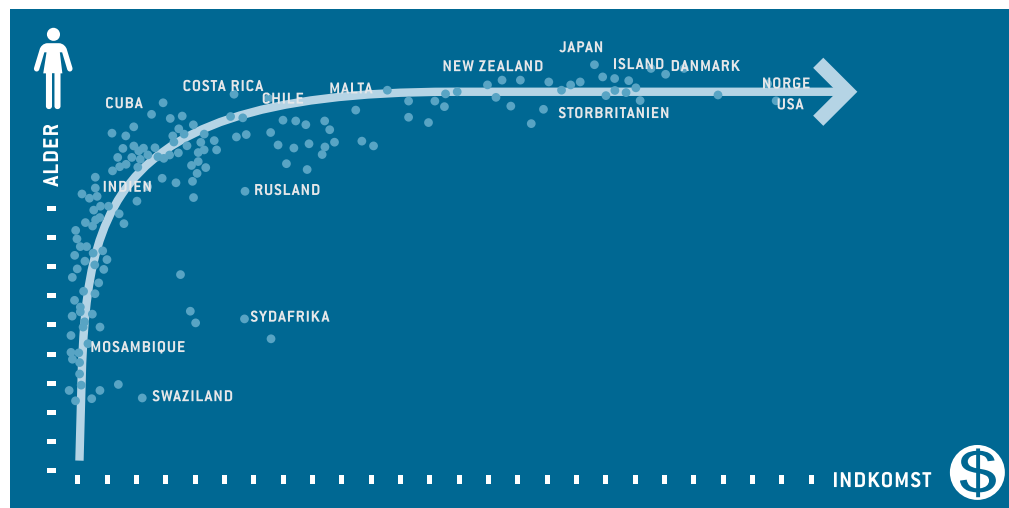
Figur 1. Ifølge vækstdogmet er der en lineær proportionalitet ml. vækst og velfærd.

Så bliver alle sejl rebet for igen at få 'gang i hjulene', og alle andre hensyn sættes resolut til side, inklusiv hensyn til miljø og klima, indtil man igen har fået gang i væksten. Og dermed helt uundgåeligt igen har fået gang i den fremadskridende ødelæggelse af miljø og klima.

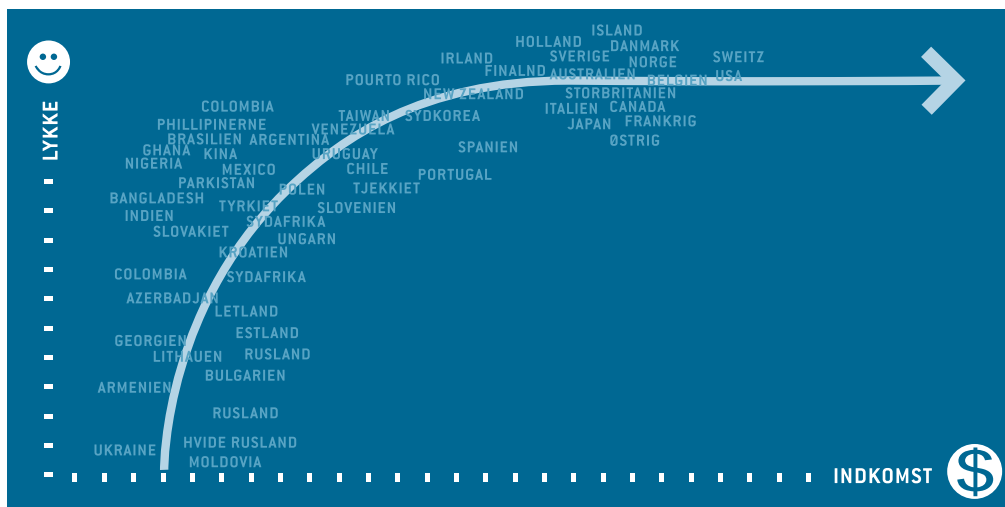
Vækstparadigmet handler kort sagt om, at produktion og forbrug konstant må udvides. Det hviler på en antagelse om, at *det gode* her i tilværelsen – herunder hvor godt vi har det – står og falder med mængden af *goder* vi kan gøre godt med. I denne optik er det erhvervslivets opgave at frembringe goderne, desto flere desto bedre, mens det er politikernes opgave at fordele goderne til alle mulige „gode“ formål. Således rummer dette paradigme også en symbiose mellem det politiske og det økonomiske system, hvorfor så godt som alle ledende aktører i

samfundet bekender sig til vækst.

Når vi sætter *det gode* lig mængden af *goder* så oversætter vi kvalitet til kvantitet. Det gode bliver til et tal, ja, i sidste ende afhænger vores *godhed* af størrelsen på bruttonationalproduktet. Dette tal er summen af samtlige de goder, som et givent samfund frembringer på et år målt i kroner og ører. Problemet med denne målestok er naturligvis, at der er ganske mange kvaliteter her i tilværelsen, der ikke kan måles og kvantificeres og da slet ikke i en måleenhed som kroner og ører. Hvordan sætter vi f.eks. en økonomisk talværdi på rent vand i hanen, på et stabilt klima eller på samvær med andre mennesker? Selvom mange kloge hjerner har forsøgt sig med at sætte økonomiske priser på disse såkaldte 'bløde værdier', så har det hver gang vist sig at være meningsløst. Det lader sig ikke

Figur 2. Reel sammenhæng mellem indkomst og forventet levetid. Kilde: *Prosperity Without Growth?*, Sustainable Development Commission, 2009.

Figur 3. Reel sammenhæng mellem lykke og indkomst. Kilde: *Prosperity Without Growth?*, Sustainable Development Commission, 2009.

gøre, hvilket Einstein har udtrykt på denne måde: „Det er ikke alt, der tæller, som kan tælles, ligesom det ikke er alt der kan tælles, der tæller“.

Når vi er ude af stand til at kvantificere de grundlæggende livsværdier og slet ikke kan sætte en (penge)pris på dem, så hænger det grundlæggende sammen med, at vi ikke kan betragte dem som *ting*. At noget er en *ting* betyder, at vi objektivt kan definere dens egenskaber og derefter frembringe tingen i overensstemmelse med dens definition. Ting er med andre ord noget, vi designer, noget vi udtænker og bearbejder, og derfor også noget vi har fuld kontrol over. Sådanne ting kan vi sælge på et marked. Når vi gør det, er tingen blevet til en *vare*. En vare skal sælges for en *pris*, som i udgangspunktet afhænger af, hvor kompliceret det er at frembringe den, dvs. hvor

meget tankekraft, der indgår i dens design, og hvor meget arbejdskraft, der indgår i dens fremstilling.

Derfor er naturen noget „billigt skidt“, for den har vi jo ikke designet, hvorfor vi heller ikke kan fremstille den som en vare, der kan sælges for en pris. Blomsten i grøftekanten er således ikke noget værd i kroner og ører, før den er gravet ud af grøften, plantet på rad og række, gødet med kunstgødning, sprøjet med pesticider, høstet og pakket ind i cellofan for endelig at blive solgt i en blomsterbutik på den anden side af kloden.

Om vækst og rigdom

Økonomisk vækst er altså en vækst i alt det, vi kan designe og forme som ting, der efterfølgende kan sælges på et marked for en pris. Et land som det danske, hvis bruttonatio-

nalprodukt er afsindigt højt, er derfor samtidig et land, hvor vi omgiver os med ufatteligt mange ting og derfor per definition er meget rige. Men hvad er det, vi er rige på?

Det fundamentale problem i en samfundsmodel, hvis grundsten er økonomisk vækst, er, at vi er ude af stand til at værdsætte og prioritere alle de aspekter af livet, der ikke kan betragtes som ting, og hvis værdi derfor heller ikke kan opgøres i kroner og ører. Så nok er vi rige på ting, men samtidig er vore have snart tømt for fisk, hver femte dyreart i Danmark er ved at uddø, klimaet er bragt ud af balance, og vi mennesker plages af stress, overvægt og en stribe andre livsstilssygdomme, hvortil kommer, at flere og flere mennesker er kastet af den økonomiske karrusel. For væksten *har* en pris, som imidlertid ikke indgår i nogen økonomisk beregning: Den fortsatte økonomiske vækst, dvs. frembringelsen af stadigt flere ting, betinger nemlig, at vi driver stadig større rovdrift på natur og mennesker.

Men er væksten da ikke godt for noget? Jo, hævder tilhængerne, det er en forudsætning for at hæve folk ud af fattigdom! Ja, det må vi da håbe, for hvis ikke fattigdommen elimineres, når hele samfundet er gearet til at efterstræbe rigdom, så er det da helt absurd. Og dog er også dette argument på mange måder tvivlsomt. For jagten efter økonomisk rigdom i al sin abstrakthed tager jo ikke afsæt i menneskers konkrete og kropsligt givne behov for mad, tøj, husly osv. I et samfund med fokus på økonomisk vækst er det derfor som ho-

vedregel en langt bedre forretning at frembringe luksusgoder til de få end at mætte mundene hos de mange. Derfor fører et sådant samfund næsten uundgåeligt til et ekstravagant forbrug hos en lille gruppe af rige, samtidig med at en meget stor del af menneskeheden må leve på sultegrænsen – eller derunder. I vor globaliserede tidsalder er rigdommen koncentreret i det globale nord, mens fattigdommen er koncentreret i det globale syd.

Om vækst og fællesskab

Det karakteristiske ved økonomisk vækst er, at den på alle måder er uden grænser. Derfor breder vækstens kommercielle logik sig ubønhørligt til stadigt flere områder af tilværelsen. I de sidste 30-40 år har dette betydet, at områder, der før blev drevet efter ikke-kommercielle rationaler, i dag er blevet underkastet markedsøkonomisk tænkning. Det gælder ikke mindst for den offentlige sektor, der dels er blevet udsat for en markant privatisering og dels underlagt vækstrationel styring. Stort set alle politikområder – selv uddannelsespolitik, socialpolitik, miljøpolitik og kulturpolitik – anskues i dag ud fra et snævert, økonomisk vækstperspektiv.

Når flere og flere aspekter af vort liv således underlægges det økonomiske vækstrationale, bliver vore sociale relationer i tiltagende grad erstattet af private pengereationer. Fællesskabet er blevet til en bank, og borgeren er blevet til en kunde. I et sådant samfund er det svært at forestille sig, hvordan et aktivt og medlevende

folkestyre reelt kan fungere. De fleste af os ved inderst inde godt, at vi står overfor en økologisk og human krise med svimlende konsekvenser. Alligevel er vi handlingslammede. Borgerne må, med fyresedlen hængende over nakken, lukke øjne og ører og udføre deres arbejde på trods af produktionens meningsløshed, miljøsvineri og dårlige arbejdsforhold. Virksomhederne må konstant presse deres medarbejdere til at arbejde hårdere og slække på kvalitetskravene for ikke at sakke bagud og miste „konkurrenceevne“. Politikerne må love skattelettelser, nedskæringer og privatiseringer for at stimulere væksten, så de fortsat kan få penge i statskassen og blive siddende på taburetten. Og kapitalisterne, de griske, gamle mænd med cigar og høj hat, er forsvundet og blevet erstattet af os selv – anonyme aktieindehavere i alverdens kapitalfonde, som kun er underlagt ét ansvar: At få vore penge til at avle.

Velfærdsstaten er blevet til en service-stat, hvor borgerne køber ydelser hos staten og kommunen. Folkestyret er blevet tømt for reelle fællesskaber, der tager ansvar og øver indflydelse. Resultatet er, at demokratiet udarter sig til en form for skuespil. Politik bliver til spin og manipulation med folkestemninger – og bag kulissen er det anonyme kræfter, der trækker i trådene. Ingen kan drages til ansvar, for vi er alle vævet ind i vækstens spindelvæv, og det er meget svært at se, hvordan vi hver især kan vikle os ud igen.

Om en gryende bevægelse

Og dog. For i mange dele af samfundet taler flere og flere mennesker mere og mere højlydt om behovet for at gøre op med det vækstparadigme, der nu har bragt os ud i den økologiske og økonomiske krise. Blandt græsrodder og kritiske intellektuelle i stort set alle dele af verden er tilsvarende initiativer i gang, hvorfor ord som mod-vækst, de-growth, de-croissance, de-crescita osv. lyder på flere og flere sprog. I de senere år har disse overvejende lokale initiativer desuden fundet hinanden og er i færd med at danne et internationalt netværk, der på den ene side forsøger at sætte ord på vores uro over den dominerende samfundsudvikling, og på den anden side forsøger at praktisere nogle alternative livsformer, der bryder med det herskende paradigme.

I dette forehavende står vi ikke helt på bar bund, for der er i virkeligheden en lang tradition for vækst-kritisk tænkning i vores kultur. Fra vores civilisations tidligste barndom har vise mennesker advaret os mod 'dansen om guldkalven' og jagten efter 'guld og mammon'. For snart 40 år siden blev denne advarsel fremført på en ny måde. Det var i rapporten „Grænser for vækst“, som en gruppe forskere udgav i 1972. I denne og en række efterfølgende publikationer blev det dokumenteret, at en fortsættelse af den økonomiske vækst ville føre til en udtømmning af centrale ressourcer og samtidig lægge livsvigtige økosystemer øde. Rapportens advarsler blev afvist af stort set hele det eksisterende

etablissement, men den har levet videre i dele af miljøbevægelsen, og den udgør en vigtig del af bagagen for NOAH Modvækst i almindelighed og for denne antologi i særdeleshed.

Den nye modvækstbevægelse, som er vokset frem i de senere år, har imidlertid et bredere perspektiv end den kritik, der blev fremført i „Grænser for vækst“. For det er jo ikke blot natur og miljø, der lider under det fremherskende vækst-paradigme, det gør vi mennesker i tiltagende grad også. Det hænger sammen med, hvad vi i vores ‘oplyste’ og ‘moderne’ kultur har glemt, men hvad enhver oprindelig kultur ved: Hvad vi gør ved naturen, gør vi i sidste ende også mod os selv.

Dermed har vækst-kritikken udviklet sig fra primært at skrive sig ind i en miljø-mæssig debat til også at favne mere sociale aspekter, som arbejde, hverdagsliv, opvækst mv.

Udover at kritisere vækstsamfundets skyggesider handler arbejdet med modvækst i ligeså høj grad om at finde frem til alternativer. Belært af historien kan et sådant alternativ efter vores mening ikke tænkes som en stort anlagt ‘utopi’, men må tværtimod vokse frem gennem en mangfoldighed af praktiske erfaringer. Vi ser da også, hvordan græsrodder i alle dele af verden forsøger at udvikle alternative måder at indrette samfundet på gennem konkrete projekter og eksperimenter. Sådant er vækst-kritikken begyndt at blive en mangfoldig og søgende modvækstbevægelse.

Om denne antologi

Denne antologi er tænkt som et bidrag til denne søgeproces. På den ene side udforsker og udfordrer vi de mange forskellige konsekvenser af det herskende paradigme. På den anden side forsøger vi at give nogle bud på nye tankebaner, værdier og livspraksisser, som kan vise vej ud af den eksisterende blindgyde. Formålet er at give stof til eftertanke og inspiration til handling.

Vi tror på, at et brud med vækst-paradigmet først og fremmest må gro frem fra neden, altså komme fra os selv. Vi tror med andre ord ikke på, at man grundlæggende kan skifte spor ved, at magthaverne gennemfører forkromede reformer fra oven. Derfor vil man lede forgæves, hvis man i denne antologi søger efter SVARET eller LØSNINGEN på den krise, vi befinder os i – økologisk, økonomisk og socialt. Vi kommer heller ikke med anvisninger på, hvordan man kan justere det økonomiske system, f.eks. i form af grønne afgifter, lidt mere miljøvenlige teknologier eller marginale adfærdssændringer i dagligdagen. Det er ikke fordi vi fuldstændigt afviser denne slags tiltag, men vores ærinde er mere fundamentalt: At gøre op med et paradigme frem for at sminke det. Et sådant opgør kan grundlæggende ikke komme inde fra paradigmet selv, men må nødvendigvis gro frem fra kræfter, der er marginaliseret af den fremherskende udvikling. Når disse kræfter om forhåbentlig ikke så forfærdelig længe har groet sig stærke, kan vi begynde at snakke om reformer, der kan formidle overgangen fra det eksisterende til det nye.

Indtil da handler det om at styrke den modvækstbevægelse, der er i færd med at vokse frem.

Helt generelt er hensigten med denne antologi at give spalteplads til en række synspunkter og idéer, der ellers i vidt omfang overhøres i samfundsdebatten. Derfor er den da også en symfoni af mange

forskellige stemmer med meget forskellige baggrunde, som udfordrer vækstparadigmet fra forskellige vinkler.

Vi siger tusind tak til alle bidragydere, ligesom vi takker Forskningsfonden af 1971 samt Gaia Foundation for økonomisk støtte til denne publikation.